

PhD. Assoc. Prof. Sorin Ovidiu BULBOACĂ

BISERICA ORTODOXĂ ȘI CATOLICĂ ȘI ASISTENȚA SOCIALĂ ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU ȘI EPOCA PREMODERNĂ

Catholic and Orthodox Church and Social Work in the Romanian
Countries in the Middle Ages and Pre-Modern Era

Conf. univ. dr. Sorin Ovidiu BULBOACĂ

Abstract: *Every Catholic and Orthodox Church, each parish had a „mercy box” in which the faithful would put money every Sunday for poor maintenance and for those who could not work, being sick or infirm. In medieval times, assistance and protection were provided essentially by the Church and the poor image of Christ has been considered as a cred character. The Medieval Catholic brotherhoods, with the collective exercise of religious rites, formed around an altar under the protection of a saint, acquired charitable indisputable merits. These social events were a part of the exercise of religious acts, but were not their main purpose. The Catholic confraternities offered citizens safety and mutual aid for sick, poor, pilgrims, prisoners. Between 1250 and 1500, the Catholic brotherhoods transformed the cities in the West, becoming popular because they offered their members a wider social environment and social protection: by helping the poor fellow, financial ending policy or by obtaining a cashier in a hospital bed used (or not) by the same religious group. Also these Catholic brotherhoods provided aid for needy and sick brethren, funeral assistance, including financial aid for relatives of those who passed on. In Transylvania, an important role in social welfare where the Catholic brotherhoods had, were in cities as Sibiu, Braşov, Cluj, Sighişoara, Bistriţa, Mediaş, etc. Another important action that the Medieval Catholic brotherhoods members tried to become a link that would unite all Christians, based on solidarity. The Brotherhood of Corpus Christi in Sibiu (14th-16th centuries) performed funeral rituals for the poor and needy from the city as well as for aliens who happened to succumb in Sibiu, with the same solemnity that was given to deceased brotherhood members, at its expense.*

Key Words: the poor man, social welfare, confraternities, brotherhoods, charitable institution

Scopul lucrării de față este de a explica modalitățile concrete prin care biserica ortodoxă și cea catolică au susținut asistența socială, în Evul Mediu și perioada premodernă, pe baza investigării izvoarelor precum și a literaturii de specialitate.

Teologii din Evul Mediu considerau că Dumnezeu hotărâse ca lumea să fie împărțită în săraci și bogați. Pomana, opera de caritate era într-adevăr o datorie prevăzută de religie, o obligație mereu reamintită de preoți în predicile lor, dar o datorie destinată să asigure mântuirea pe lumea cealaltă a celui care dăruiește pomana.¹ Până în secolul al XIX-lea, asistența socială practică de instituțiile și ordinele religioase a fost principalul punct de sprijin pentru săraci

¹ Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, volum III, București, Editura Științifică, 1990, p. 669.

"Catholic and Orthodox Church and Social Work in the Romanian Countries in the Middle Ages and Pre-Modern Era", *Astra Salvensis*, III, 5, 2015, p. 9-19

și celelalte categorii defavorizate.² Episcopul și parohul, prin registrul săracilor, îi aduc în cadrul parohiei un ajutor material credinciosului lovit de sărăcie.

Biserica creștină, în Evul Mediu, a condamnat categoric **sinuciderea**, considerată un păcat foarte grav împotriva lui Dumnezeu. Omul nu putea lua, pe propria răspundere, darul vieții pe care Dumnezeu l-a oferit creaturilor sale. În epoca medievală, se sinucideau săracii și ereticii, din motive de disperare. Suicidul a fost întotdeauna o conduită a eșecului dar și un dezgust față de sine, față de viață, în general. Bărbații sunt cei care, într-o proporție de 4/5 au recurs la suicid în epoca medievală: 3 din 5 o făceau prin spânzurare, iar o pătrime prin înec. De obicei, familia sinucigașului refuza să recunoască această din urmă alegere și vorbea doar despre boală și accident. Mulți eretici albigenzi din sudul Franței au acceptat *endura*, adică moartea voluntară prin inaniție. Persoane izolate de societate, eremiți și prizonieri, s-au lăsat să moară de foame în celulele lor.³ De altfel, teologii catolici medievali considerau infirmitatea, dizabilitatea, boala în general ca o pedeapsă divină pentru păcat sau rezultatul vrăjilor, magiei, ocultismului demonic (prin intermediul vrăjitoarelor, foarte numeroase în evul mediu).⁴

Credincioși mentorului lor, Francisc d'Assisi, călugării minoriți, la vederea bogăției evidente și scandaloase a unei Biserici strivite, beneficiară a numeroase dispoziții testamentare ale muribunzilor și daruri, proslăveau abandonarea tuturor bunurilor în favoarea celor săraci. Primi călugări franciscani, în veacul al XIII-lea, slujeau comunitățile de credincioși, cerând de pomană ziua, iar nopțile și le petreceau în păduri sau în peșteri, la marginea orașelor.⁵

Călugării cerșetori, din categoria cărora făceau parte și dominicanii, carmeliții și augustinii, trăiau din pomenile și darurile pe care le primeau de la oameni. Spitalele franciscane se îngrijeau atât de nevoile fizice ale oamenilor, cât și de cele spirituale. Aproape 10.000 de călugări cerșetori au murit slujindu-le bolnavilor, în timpul Ciumei Negre din Europa anilor 1348-1351.⁶

Abia la sfârșitul secolului al X-lea apar primele confrerii cu scopuri caritative. Confreriile catolice medievale,⁷ alături de exercitarea colectivă a

² Cristian Bocancea, *Dimensiunea contextuală a asistenței sociale*, în George Neamțu (coordonator), *Tratat de asistență socială*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 120.

³ Robert Fossier, *Oamenii Evului Mediu*, București, Editura Artemis, 2011, p. 136-137.

⁴ Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, volum II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 412.

⁵ Lester K. Little, *Călugări și credincioși*, în *Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental*, coordonat de Jacques Le Goff, Jean-Claude Schmitt, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 130.

⁶ Earle E. Cairns, *Creștinismul de-a lungul secolelor. O istorie a bisericii creștine*, ediție revizuită, Oradea, Editura Cartea Creștină, 2007, p. 219-220.

⁷ Lidia Gross, *Confreriile medievale în Transilvania (sec. XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 134-135.

ritualurilor religioase, formate în jurul unui altar sub oblăduirea unui sfânt, au dobândit merite incontestabile în acțiunile de caritate. Aceste manifestări de asistență socială reprezentau o parte integrantă a exercitării actului religios, dar nu erau scopul lor principal. Cadrul confreriilor catolice oferea orașeanului siguranța ajutorului reciproc și posibilitatea de a fi milostiv. Confreriile medievale reprezentau și un substitut al rubedeniilor naturale pentru cei care nu le aveau.⁸

În Italia, în secolele XIV-XV, Confreriile Sfântul Spirit erau focalizate pe diverse activități caritabile: dăruirea de alimente săracilor cu prilejul celebrării patronului spiritual al confreriei respective; acordarea unor daruri tuturor localnicilor prezenți cu acest prilej; uneori, administrarea unui spital de către o confrerie.⁹

Între 1250-1500, confreriile catolice transformă structura orașelor din Occident. Confreriile erau căutate pentru că ofereau membrilor lor un mediu social larg și pentru protecția socială acordată: prin ajutorarea confracțiilor nevoiași, acordarea de împrumuturi financiare din casieria comună sau prin obținerea unui pat într-un spital administrat (sau nu) de grupul religios respectiv.¹⁰ Statutele confreriilor reflectă concepția medievală asupra bisericii militante, fiind o adevărată oglindă a vieții creștine, deoarece prevedeau și ajutorul pentru confracții nevoiași și bolnavi, asistența la funeralii (inclusiv financiară pentru rudele mortului) etc. Caritatea și pietatea sunt cele două domenii principale în care se desfășoară activitatea confreriilor. Bolnavii, săracii, pelerini, deținuții, creștinii căzuți în mâinile păgânilor, morții, reprezintă obiectul carității confreriilor catolice din Europa medievală.¹¹

Membrii confreriilor de penitenți erau obligați prin statute să distribuie ajutoare pentru săraci, să asigure asistența condamnaților. De asemenea comunitățile de beghine aveau un rol important în promovarea asistenței sociale, mai ales pentru femeile aflate în dificultate. Confreriile spirituale caritabile au ca scop principal îngrijirea străinilor, a celor apatrizi și asigurarea pentru aceștia a unor funeralii decente. Confreriile caritabile erau dirijate de ordinele de călugări cerșetori (franciscani și dominicani) iar scopul lor principal constă în ajutorarea celor nevoiași, săraci, bolnavi, străini, dezrădăcinați.¹²

În veacul al XVII-lea, practicate laolaltă cu alți credincioși în cadrul unei confrerii catolice, cel mai adesea în mod individual, operele de binefacere sau de milostenie sunt, conform tradiției medievale, în număr de 7: să dai de mâncare celor flămânzi, să dai de băut celor însetați, să dai adăpost pelerinilor, să-i cercetezi pe cei aflați în temniță, să-i cercetezi pe cei bolnavi, să-i îmbraci

⁸ *Ibidem*, p. 21.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

¹⁰ *Ibidem*, p. 20.

¹¹ *Ibidem*, p. 25.

¹² *Ibidem*, p. 55-56.

"Catholic and Orthodox Church and Social Work in the Romanian Countries in the Middle Ages and Pre-Modern Era", *Astra Salvensis*, III, 5, 2015, p. 9-19

pe cei goi, să îngropi morții. Fundațiile reprezintă o manifestare mult mai importantă a pietății personale și a fervorii religioase. Majoritatea donațiilor sunt lăsate prin testament. Redactarea testamentului este considerată în epoca Renașterii ca un veritabil act de devoțiune spirituală, prin dispozițiile cu caracter pios, în favoarea săracilor sau a unei mănăstiri, confrerii.¹³ O parte a averii Bisericii provine de altfel din donațiile făcute cu scopul de asigura caritatea. Totuși, volumul de ajutoare stabilit de patrimoniul fundațiilor este nesemnificativ în comparație cu amploarea sărăciei, cu atât mai mult cu cât sistemul de protecție deturneză adesea mijloacele de asistență spre cei care le administrează.

Asistența socială suținută de Biserica catolică în Transilvania medievală:

Fiecare biserică catolică, dar și ortodoxă, fiecare parohie avea „cutia milei”, în care credincioșii puneau în fiecare duminică bani pentru întreținerea săracilor și a celor care nu puteau să muncească, fiind bolnavi sau infirmi. În epoca medievală, asistența și protecția sunt asigurate în mod esențial de Biserică. Săracul, imagine a lui Christos, este considerat drept un personaj sacru. Biserica înțelege să-l întrețină prin pomana individuală și instituțiile caritabile.¹⁴ Mănăstirile catolice și ortodoxe (îndeosebi cele bizantine) se ocupau de asistența săracilor, bătrânilor, văduvelor, orfanilor, infirmilor și pelerinilor, oferindu-le adăpost și hrană, iar periodic îmbrăcăminte și bani. După benedictini, începând din secolul al XIII-lea se consacră carității și ordinele călugărilor cerșetori-franciscanii și dominicanii.¹⁵

În Transilvania, un rol important în susținerea asistenței sociale l-au avut confreriile catolice din orașele țării ca Sibiu, Brașov, Cluj, Sighișoara, Bistrița, Mediaș etc. Confreria catolică medievală se manifestă ca un grup ai cărui membri caută să realizeze între ei legătura de fraternitate care îi unește pe toți creștinii, fundamentând, în acest fel, o solidaritate care își găsește suportul în doctrina corpului mistic.¹⁶

¹³ Enikő Rűsz-Fogarasi, „Câteva aspecte privind atitudinea față de săraci înainte și după reforma religioasă la Cluj”, în volumul *Civilizația urbană din spațiul românesc în sec. XVI-XVIII: Studii și documente*, editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2006, p. 41-43.

¹⁴ Pentru asistența socială în Evul Mediu în Transilvania, vezi Sorin Bulboacă, „History of Social Work in Banat and Transylvania: The Middle Ages”, în volumul *Applied Social Science: Social Work*, volum I, edited by Patricia-Luciana Runcan, Georgeta Rață, Ștefan Cojocariu, Cambridge, Editura Cambridge Scholars Publishing, 2013, p. 19-26

¹⁵ Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, volum II, p. 444-445.

¹⁶ Lidia Gross, *Confreriile medievale în Transilvania*, p. 136-160.

Confreria **Corpus Christi** din Sibiu (secolele XIV-XVI) a efectuat înmormântarea săracilor și nevoiașilor cu aceeași solemnitate care era acordată membrilor decedați, pe cheltuiala sa. De asemenea, s-a ocupat cu înmormântarea străinilor, care se întâmpla să sucombe în orașul Sibiu, cu cinstea și solemnitatea cuvenite, pe cheltuiala sa. Provizorii confreriei aveau responsabilitatea organizării funeraliilor pentru confrății săraci și străini, aceste obligații fiind îndeplinite fără nici o plată. De altfel, în cadrul manifestărilor vieții spirituale, caritatea deține un loc privilegiat, fiind unul dintre atributele esențiale ale confreriei medievale.¹⁷ Fie că se îndreaptă spre acțiuni caritative (înmormântarea străinilor și a nevoiașilor, asigurarea hranei pentru săraci) sau spre ajutorarea materială a unei biserici, scopul ultim al confreriei este pregătirea vieții de dincolo¹⁸.

Adeseori, aceste societăți religioase se confundă, într-o oarecare măsură, cu organizația breslelor: corporația Fecioara Maria era proprietatea breslei cojocarilor, iar confraternitatea Sfântul Ladislau aparținea de breasla lăcătușilor.¹⁹ Enikő Rűsz-Fogarasi consideră că breslele și fraternitățile reprezintă asociații cu caracter distinct. Breslele erau fondate cu un scop religios și încercau să apere interesele din sfera socială și economică a membrilor săi în timp ce fraternitățile erau forme ale pioșeniei medievale catolice și oricine care corespundea din punct de vedere moral putea deveni membru al unei asemenea comunități și putea să-și exercite credința alături de ceilalți. Breslelor nu li se putea alătura decât cel care a învățat meșteșugul respectiv.²⁰ Asistența socială acordată de fraternități își are originea în mentalitatea religioasă, conform căreia faptele bune și o conduită de viață pioasă asigurau individului mântuirea.

În Sighișoara, din veacul al XVI-lea, din anul 1575, se păstrează clădirea Bisericii Fostei Leprozerii, un mic edificiu gotic cu amvon exterior care servea ca locaș de închinare pentru bolnavii de lepră. Deoarece leproșii nu aveau voie în biserică, pentru ei a fost ridicat un amvon special, exterior, de unde se țineau slujbe celor afectați de această boală incurabilă.

Alături de rolul lor educativ, în perioada în care au fost acceptați în Transilvania (sfârșitul secolului al XVI-lea-începutul veacului al XVII-lea), *iezuții* au participat la rezolvarea unor probleme de asistență medicală și socială, mai ales la Cluj, în timpul ciumei din anii 1584-1586. Iezuitul Massimo Milanesi, infirmierul Colegiului iezuit de la Cluj, s-a implicat în tratarea și îngrijirea bolnavilor, oferind și asistență spirituală-elevi ai colegiului dar și locuitori din satul Mănăștur și orașul Cluj (peste 150 de persoane), fapt

¹⁷ Detalii la *Ibidem*, p. 205-223.

¹⁸ *Ibidem*, p. 233.

¹⁹ *Ibidem*, p. 262.

²⁰ Enikő Rűsz-Fogarasi, „Grija pentru cel aflat în dificultate la Cluj până la reforma religioasă”, în *Identitate și alteritate, 4, Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007, p. 10.

"Catholic and Orthodox Church and Social Work in the Romanian Countries in the Middle Ages and Pre-Modern Era", *Astra Salvensis*, III, 5, 2015, p. 9-19

menționat la 15 aprilie 1585, în raportul trimis de acesta, din Cluj, prepozitului general al ordinului iezuit, Claudiu Aquaviva.²¹ Numeroase, într-o epocă în care igiena era precară iar cunoștințele medicale empirice, maladiile reprezentau, alături de foamete ori de războaie, una din cauzele principale ale mortalității ridicate din Evul Mediu românesc. Iezuitul Massimo Milanesi a subliniat și faptul că femeile erau mult mai expuse la boli decât bărbații²².

Massimo Milanesi era un autodidact, el practicând medicina fără să posede studii de specialitate în domeniul medical. Metodele de tratament sunt tradiționale, primitive, ducând rareori la vindecarea reală a bolnavului, de cele mai multe ori realizând doar o ameliorare temporară a bolii. M. Milanesi remarcă igiena precară a românilor din Mănăstur și Cluj, inclusiv lipsa lenjeriei intime, solicitând conducătorului ordinului iezuit un interpret pentru a putea comunica eficient cu bolnavii (în limba lor), pentru a le oferi și alinare sufletească, o anumită sumă de bani anuală pentru medicamente (30-40 taleri) care să fie cumpărate din Cracovia și Viena, pentru a-i ajuta pe bolnavii de orice condiție socială, mai ales săraci.²³

21 *** , *Călători străini despre Țările Române*, volum III, București, Editura Științifică, p.127-128: „...Copiii și băieții care au fost în îngrijirea mea de 16 luni încoace, când a început mulțimea de bolnavi să alege la colegiu, au fost în așa mare număr că nu li s-a putut ține socoteala, cum s-a făcut pentru bărbați și femei, al căror număr (dacă nu mă înșeală memoria) trece de 150, din care trei sferturi femei; văduve, măritate și fecioare, suferind de friguri acute... dropică, boala copiilor, de splină, de junghi, de stomac, de ameteți... paralizie, palpitații și boală de inimă, gută, calcule, colică, hemoragii, catare, dureri de cap rebele, plăgi, abcese vechi și noi...și orice boală care se poate afla în spitale. Dintre acești (bolnavi) unii au murit, alții s-au leucit (sau) mai bolesc multă vreme în pat, după cum a vrut Dumnezeu, sau au meritat ei, sau va fi contribuit prostia mea. Spun așa pentru că dintr-o slujbă foarte de jos și umilă am fost făcut infirmier în primii ani ai primei mele probațiuni, am fost apoi promovat de superiori până la doctorat fără a fi studiat vreodată, sau știut măcar ce este medicina, decât doar de câtăva vreme încoace când nevoia unor cazuri grave care mi s-au dat m-a făcut să-mi fie rușine de acest <fel de > doctor și de leacurile nenorocite <recomandate > ba din gură ba cu condeiu, de care m-am folosit și mă folosesc de azi pe mâine... decât după o practică potrivită medicinii... pentru a putea însănătoși pe bolnavi a fost nevoie, și va fi întotdeauna nevoie, de a afla de la femei, și mai ales de la fete multe lucruri care le umplu de mare rușine ca să le spună, și încă și mai mult pe mine și pe tălmăcii noștri să le întrebăm... Și dacă trecem mia departe, adesea se ivește nevoia de a le face să stea culcate în pat, pentru a palpa pântecul întărit, regiunea splinei, a inimii, a desertului, a apăsa și observa cum se urcă hidropizia pe picioare în sus, a aplica ventuze pe pântec pentru colici, sau plasturi și ungeri măcar prima dată până se mai luminează acești oameni stângaci... iar femeile stau în pat înfășurate într-o blană, cele mai multe fără cearșafuri, și toate fără cămașă (de care nu se folosesc nici chiar când sănătoase)... așa că la fiecare vizită a bolnavelor trebuie să socotești că vei avea în fața ochilor... trupuri în bună parte dezgolate, lucru pentru noi preoții de oroare nespusă, și pentru mine îndeosebi de mare tulburare a sufletului, pentru că nu pot să ajung că acest lucru ar fi potrivit chiar pentru un preot oricât de puțin strict, cu atât mai puțin unuia din Compania noastră”.

22 Bogdan Alexandru Halic, „Civilizația tradițională românească în secolele XIV-XVII”, în *** , *Istoria Românilor*, volum IV, ediția a II-a revăzută și adăugită, coordonat de Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșanu, Ioan-Aurel Pop, București, Editura Enciclopedică, 2012, p. 748.

23 *** , *Călători străini despre Țările Române*, volum III, p. 128-129: „... e nevoie de trei lucruri mai importante: să mi se dea un interpret care să mă întovărășească asiduu, capabil să-i ajute pe bolnavi dubovnicește pentru ca din atâtea oboseli, cheltuieli și mișerii ale trupului să se tragă și un folos pentru suflet.

Rolul Bisericii ortodoxe în susținerea protecției sociale în Țara Românească și Moldova în Evul Mediu:

Un rol crucial în susținerea asistenței sociale în Țara Românească și Moldova în Evul Mediu l-a avut Biserica Ortodoxă, prin intermediul parohiilor locale, care în fiecare duminică, în cutia milei, adunau banii depuși de comunitate pentru întreținerea săracilor, văduvelor, orfanilor și bolnavilor, a celor care nu puteau munci să se întrețină. Deci, primele forme de asistență socială s-au dezvoltat în jurul instituțiilor religioase. Preotul avea un rol esențial, deoarece cunoștea tainele indivizilor și abaterile de la normalitatea socială și religioasă, el intervenind în vederea îndreptării și recuperării celor „rătăciți”, organiza „ospătarea” săracilor după slujba religioasă, asistând individul de la naștere (botez) până la moarte (înmormântare).²⁴

Mănăstirile dețineau bolnițe, adică așezăminte care asigurau protecția săracilor bolnavi sau infirmi de diverse categorii. Termenul bolniță provine din cuvântul slavonesc „bolnița” (spital, infirmerie) care, desemna în trecut, locul pe lângă o mănăstire, unde se aflau bolnavii sau un așezământ de binefacere, precum și o încăpere unde se păstrau osemintele călugărilor defuncți. Bolnițele pot fi considerate primele forme de organizare medicală cu asistență călugărească, apărute în Asia Mică, odată cu începutul răspândirii creștinismului, fiind înființate prin decizia conciliului ecumenic de la Niceea, din 325, sub forma azilelor pentru săraci, bătrâni și bolnavi.²⁵ Pe lângă aceste așezăminte se ridica adeseori și o capelă în care se țineau slujbele religioase pentru bolnavi sau bătrâni, dar și slujbele de înmormântare.²⁶

Milostenia practică față de săraci, incluzându-i și pe cerșetori, a fost de la început o sarcină a Bisericii. Săracii așezați de Ștefan cel Mare sub jurisdicția Episcopiei ortodoxe a Romanului erau dați și sub raportul întreținerii în grija conducătorului aceleiași eparhii.²⁷ Comunitățile locale, care își manifestau milostenia în acte de caritate în favoarea săracilor, au acționat și pe

Să se dea o sumă hotărâtă, pentru moment de cel puțin treizeci-patruzeci de taleri pe an, pentru a mă putea aproviziona la timp cu doctorii din Cracovia și Viena, căci ce ar costa azi acolo 30 nu s-ar putea avea aici pe 200, și încă foarte învechite, iar a vedea de bolnavi fără a le face tratamentul și a le da în dar doctoriile, s-a dovedit că nu se poate face, fie ei săraci sau bogați sau de orice condiție ai vrea. În sfârșit să pună să cerceteze atent câte drumuri trebuie să fac toată ziua de la un bolnav la altul, pe drumuri bune și rele în tot orașul, dintr-o extremitate de suburbie în alta, să le pregătesc în colegiu leacurile și doctoriile”.

²⁴ Dumitru Stan, „Fundamentarea asistenței sociale în spațiul românesc”, în George Neamțu (coordonator), *Tratat de asistență socială*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 478.

²⁵ Romulus Popescu, Irina Popescu, „Însemnătaea medico-istorică a bolnițelor din Județul Vâlcea”, în *Mitropolia Olteniei*, an XXI, număr 11-12, 1969, p. 893.

²⁶ Luiza Zamora, *Biserici bolniță din Țara Românească în sec. XVI-XVIII*, Grupul Român pentru o Istorie Alternativă (www.patzinakia.ro), București/Cluj – Napoca, 2007, p. 11.

²⁷ Dan Horia Mazilu, *Lege și fărâdelege în lumea românească veche*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 57.

"Catholic and Orthodox Church and Social Work in the Romanian Countries in the Middle Ages and Pre-Modern Era", *Astra Salvensis*, III, 5, 2015, p. 9-19

plan administrativ. Scoaterea de la cislă a săracilor reprezenta urmarea unor decizii a respectivelor comunități locale.²⁸

În Țara Românească, până în secolul al XVI-lea, nu se cunosc atestate documentar astfel de așezăminte, dar începând cu secolul al XVI-lea, se construiesc bisericile bolniță ale mănăstirilor Bistrița, Cozia și mai târziu Dintr-un Lemn, Hurezi și Episcopia Râmnicului, cu precizarea că nu s-au păstrat prea multe informații despre bolnițele propriu-zise. De obicei, bolnița era așezată în afara zidurilor mănăstirii, cuprinzând o biserică-bolniță, câteva chilii și cimitirul. Biserica nu reprezenta un spațiu funerar propriu-zis, ci doar un spațiu unde se oficiau slujbele de înmormântare. Cei mai mulți cercetători neagă însă rolul de spital al bolnițelor mănăstirești, susținând că biserica ortodoxă a acordat numai asistență socială infirmilor și bătrânilor, sau că bolnițele au funcționat ca simple infirmerii mănăstirești destinate exclusiv călugărilor bătrâni și bolnavi.²⁹

Bolnița Coziei este ctitoria lui Radu Paisie (construită în anii 1542-1543), fiind în funcțiune și la mijlocul secolului al XVII-lea, când este menționată de Paul de Alep.³⁰ **Bolnița mănăstirii Bistrița din Oltenia** a fost construită de boierii Craiovești în 1520-1521, fiind pomenită și de Paul de Alep la mijlocul veacului al XVII-lea.³¹ Mănăstirea Căscioarele (județul Ilfov) din Țara Românească era numită ”**Casa săracilor**”, fapt consemnat de Paul de Alep.³²

Biserica bolniței mănăstirii Brâncoveni (astăzi comuna Brâncoveni, județul Olt), datând de la mijlocul veacului al XVII-lea, din timpul lui Matei Basarab, aflată în afara zidurilor complexului monahal, este închinată Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, cât și Izvorului Tamăduirii.³³

Biserica bolniță a mănăstirii Hurezi, sat Români de Jos, județul Vâlcea a fost construită în (1699). Bolnița este așezată, după cum era rânduială, în afara zidurilor înalte ale mănăstirii, pe latura de est. Ansamblul bolniței se compune dintr-un foșor, construit la sud-vest de incintă, din chiliile aflate azi în ruină și din biserica ce se ridică în centru. Alături se află cimitirul. Biserica

²⁸ Ligia Livadă, „Fețele sărăciei. O istorie a cuvintelor”, în *Revista de istorie socială*, număr I, 1996, p. 56.

²⁹ V. Manoliu, *Începuturile organizării asistenței spitalicești în Principatele Dunărene*, comunicare susținută la Societatea de Istorie a Medicinii, București, 1958; Nicolae Vătămanu, *De la începuturile medicinei românești*, București, 1966, p. 16-28.

³⁰ ***, *Călători străini despre Țările Române*, volum VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 183: „... Ei numesc acest loc bolniță; aci, în acest ajun al sărbătoarei Apostolilor, am fost de față la privegherea care a ținut toată noaptea”.

³¹ *Ibidem*, VI, p. 192: „...în afara mănăstirii este o a treia biserică <pentru cei bolnavi> cu hramul Schimbării la față”.

³² *Ibidem*, p. 226.

³³ Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, passim.

bolniței a fost ctitorită de Doamna Maria, soția domnitorului Constantin Brîncoveanu, iar de supravegherea lucrărilor s-a îngrijit însuși starețul mănăstirii, arhimandritul Ioan. Chiliile și spitalul sunt ruinate complet, din acestea distingându-se doar o serie de ferestre, uși, arcade și urme ale zidurilor. În curtea bolniței se află cimitirul mănăstirii Hurezi. Lucrările încep la 20 septembrie 1696 și se vor încheia abia în 1699 prin pictarea bisericii de către meșterii menționați în chenarul din naos, aflat deasupra ușii de intrare: Preda, Nicolae și Efrem³⁴.

În jurul anului 1700, spătarul Mihai Cantacuzino a ridicat, lângă **mănăstirea Colțea din București**, ctitoria sa, o bolniță și case (chilii) pentru străini, pentru îngrijirea călugărilor bolnavi și a unor laici săraci, chinuiți de neputințe.

În Moldova, la începutul veacului al XVII-lea, mitropolitul ortodox Anastasie Crimca și-a manifestat dragostea și mila față de cei oropsiți prin înființarea unor instituții de asistență socială. Încă de la început, biserica mică de la mănăstirea Dragomirna slujea ca și bolniță, căci un document din 1612 de la Ștefan Tomșa o numea „biseriçuța bolniță”. Bolnița de la Dragomirna s-a construit pe cheltuiala mitropolitului Anastasie Crimca.

Un document din anul 1620, dat de domnitorul Moldovei, Gașpar Grațiani (1619-1620), prin care se confirmau anumite danii făcute mănăstirii Dragomirna, oferă unele informații cu privire la mijloacele de întreținere ale bolniței. Gașpar Grațiani a dăruit bolniței Dragomirna un vad de moară pe râul Suceava, mai jos de satul Buninți: „... *însă de la această moară, să aibă grijă să dea la bolniță, la săracii din târgul Suceava, cât va fi voia egumenului, căci acea bolniță a fost făcută în numele lui Dumnezeu de ctitorul sfintei mănăstiri, părintele și rugătorul nostru chir Anastasie Crimcovici, mitropolit de Suceava*”.³⁵

În timpul episcopului ortodox al Romanului, Lavrentie, la începutul veacului al XVIII-lea, s-a întocmit un nou „așezământ” al breslei mișeilor (calicilor) din orașul Roman (Moldova), asociație a săracilor de aici, ai cărei membri, conduși de un staroste ales dintre ei, erau scutiți total de dări). Bresla mișeilor se găsea sub patronajul episcopului ortodox de Roman, care era astfel ocrotitorul ei, întărind (confirmând) statutele breslei la venirea lui în scaun. Se cunoaște un astfel de așezământ aprobat de episcopul Lavrentie la 21 ianuarie 1704.³⁶

În Țara Românească, așezământul mitropolitului ortodox Antim Ivireanul pentru ctitoria sa din București, mănăstirea cu hramul Toți Sfinții, construită în anii 1713-1715, prevedea o serie de măsuri de protecție socială: copiii săraci, dornici să învețe carte, urmau să fie ajutați. Din 4 în 4 ani, din

³⁴ Corina Popa, Ioana Iancovescu, *Mănăstirea Hurezi*, București, 2010, p. 176-234.

³⁵ Apud Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, volum II, ediția a II-a, București, 1994, p. 9.

³⁶ *Ibidem*, p. 116.

"Catholic and Orthodox Church and Social Work in the Romanian Countries in the Middle Ages and Pre-Modern Era", *Astra Salvensis*, III, 5, 2015, p. 9-19

veniturile mănăstirii ortodoxe erau întreținuți câte 3 copii săraci, între 10 și 15 ani, care primeau 6 bani pe zi pentru mâncare și îmbrăcăminte la Paște. Mănăstirea urma să ofere câte 300 de taleri pe an pentru îngroparea oamenilor săraci din București, capitala țării, să ajute cu bani, în fiecare zi de sâmbătă și duminică, pe cei din temniță, să cumpere haine la câte 3 oameni săraci și la 3 fete sărace (în fiecare an, în Joia Paștelor), să dăruiască câte 15 taleri pe an, pentru măritatul unei fete sărace.³⁷ Milostenia creștină era un atribut esențial al mănăstirilor în Evul Mediu și epoca premodernă.

Bolnița reprezenta de fapt o adevărată comunitate religioasă, care oferea servicii complexe, fiind o instituție de asistență socială asemănătoare timpurilor noastre, întrucât era formată din spital, biserică și cimitir. De altfel, primele instituții de asistență a bolnavilor nu aveau un program bine definit deoarece limitele dintre spitale, aziluri și hanuri pentru călători nu erau clar precizate. Bolnițele din preajma mănăstirilor au îndeplinit și un rol profund umanitar, acordând asistență socială nu numai călugărilor bătrâni și bolnavi, ci și unor suferinzi provenind dintre laicii săraci.³⁸ Bolnițele erau construite în locuri mai retrase, atât pentru păstrarea liniștii, cât și pentru izolarea și tratarea celor bolnavi.

De altfel, orice relație sexuală în afara căsătoriei este considerată de Biserica Ortodoxă un păcat grav și un delict pedepsit atât prin canon bisericesc, cât și printr-o pedeapsă civilă, fie că este vorba de gloabă, de bătaie sau de închisoare. Sunt pedepsite, în Țara Românească și Moldova, în secolele XVII-XVIII, delictе sexuale ca: amestecarea de sânge, curvia, preacurvia (adulterul), răpirea, stricarea fecioriei etc. Biserica încearcă să circumscrie sexualitatea în cadrul restrâns al familiei, să evite infanticidul (avortul), bastarzii, prostituția.³⁹ Concubinajul era interzis, fiind asimilat curviei, concubinii fiind excomunicați de biserica ortodoxă. La nivelul parohiei, preotul trebuia să vegheze și să predice împotriva practicării unor astfel de relații.⁴⁰

În concluzie, în Transilvania și Banat, în Evul Mediu, asistența socială este oferită, în primul rând, prin intermediul Bisericii catolice (din veacul XVI și Bisericele luterană și calvină): cutia milei din fiecare parohie, bolnițe mănăstirești, confrerii religioase, spitale, azile organizate de ordine religioase și

³⁷ Detalii la Nicolae Dobrescu, *Viața și faptele lui Antim Ivireanul, mitropolitul Ungrovlahiei*, București, 1910, p. 57-109.

³⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 222.

³⁹ Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, Editura Academiei Române, 1988, p. 180, 119-120, 207-208. Vocile „gloabă”, „dușegubină” și „concubinaj”.

⁴⁰ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Focul amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească (1750-1830)*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 131-134.

alte instituții de caritate ale ordinelor călugărești (benedictini, franciscani, dominicani și iezuiți).

Confreriile catolice medievale, alături de exercitarea colectivă a ritualurilor religioase, formate în jurul unui altar sub oblăduirea unui sfânt, au dobândit merite incontestabile în acțiunile de caritate. Aceste manifestări de asistență socială reprezentau o parte integrantă a exercitării actului religios, dar nu erau scopul lor principal. În Transilvania, un rol important în susținerea asistenței sociale l-au avut confreriile catolice din orașele țării ca Sibiu, Brașov, Cluj, Sighișoara, Bistrița, Mediaș, etc. De altfel, în cadrul manifestărilor vieții spirituale, caritatea deține un loc privilegiat, fiind unul dintre atributele esențiale ale confreriei medievale. Fundațiile reprezintă o manifestare mult mai importantă a pietății personale și a fervorii religioase. Majoritatea donațiilor sunt lăsate prin testament.

Un rol important în susținerea asistenței sociale în Țara Românească și Moldova în Evul Mediu și epoca premodernă l-a avut biserica ortodoxă, prin intermediul pomenilor distribuite persoanelor nevoiașe și bolnavilor (inclusiv celor cu dizabilități), în primul rând cu ocazia marilor sărbători creștine (Crăciunul, Paștele, Rusaliile) dar și cu diverse alte ocazii. De asemenea, fiecare parohie distribuia ocazional ajutoare (alimente, mai puțin bani) persoanelor sărace și bolnave (inapte de muncă) din satul (localitatea respectivă). Cerșetoria era permisă doar persoanelor cu dizabilități, care nu puteau să-și asigure cele necesare traiului prin muncă. În cadrul celor mai însemnate mănăstiri ortodoxe, bolnițele ofereau asistență socială și spirituală complexă, prin intermediul unor călugări devotați milosteniei și carității, deoarece dispuneau de un spital, o biserică, o cantină a săracilor și cimitir.